

Euroopan sisällissota

Stanley G. Payne: Civil War in Europe 1905–1949. Cambridge University Press 2011. 242 s. ISBN 9781107648159.

Wisconsin-Madisonin emeritusprofessori Stanley G. Payne on tunnettu fasismin ja Espanjan historian tutkija, joka on julkaissut runsaasti klassikon aseman saaneita kirjoja. Tämänkertaisen kirjan teema on yleisempi: sisällissota Euroopassa. Ajanjaksoksi on haaruoitu vuodet 1905–1949, rajakohdina Venäjän suurlakon ja toisen maailmansodan jälkeisen Kreikan sisällissodan ja Jugoslavian puhdistusten tapahtumat.

Kirja on varsin kompakti ja emerituksen arvovallalle sopivasti summaa, tulkitsee ja vertailee laajasti; oleellista ei ole Euroopan eri vallankumousten ja sisällissotien tapahtumien kuvaus. Mukana on myös teoreettinen katsaus aiempien vallankumousten luonteeseen, mutta varsinaisena kohteena on vallankumousten ja niiden vastaisten voimien käymien sisällissotien asetelma yhteiskunnan modernisaatioprosessin yhteydessä. Paynen viitekehyksenä on tilanne, jossa eri maiden poliittisiin muutoksiin liittyivät myös yhteiskunnalliset murrokset, useimmiten koko Eurooppaan tavalla tai toisella kytkeytynyt ulkoinen kriisi sekä yhä

suurempi taipumus nähdä vastustaja kokonaan ja vivahteettomasti vihollisena, jopa eräänlaisena ”ei-ihmisenä”, jonka kanssa mikään kompromissi ei ollut mahdollinen.

Kumous, kriisi, sisällissota saattoi päättyä vain toisen osapuolen totaaliseen voittoon ja toisen yhtä totaaliseen tappioon. Sen sijaan aiempien vuosisatojen sisällissodat olivat tyypillisesti pienten piirien vallankaappausten seurauksia.

Payne tulkitsee vallankumousten seurauksen erityisesti tilanteissa, joissa riittävän suuri määrä aktiivisia toimijoita oli radikalisoitunut ja pettynyt. Havainto ei sinänsä ole uusi; on jo kauan tiedetty, että harva vallankumous jaksaa puhjeta syvimmän puutteen, sorron ja epätoivon keskeltä. Payne soveltaa havaintoa kuitenkin laajemmin kuin monet muut ja tulkitsee, että esimerkiksi Venäjällä, Espanjassa ja Suomessa tarvittiin ensin tyytymättömyys, sitten idealismia ja suuria uudistusodotuksia sisältänyt vanhan vallan kaatuminen (eli tilaisuus) ja lopuksi radikaalien suurten odotusten pettyminen. Perinteisen vallankumoustudtumuksen mielenkiinto lopahtaa yleensä tähän, mutta Payne tuo esille nimenomaan sen, miten vallankumous yltyy sisällissodaksi ja myös epäonnistuu: näin tapahtuu, mikäli se saa vastaansa riittävän vahvat ja asiaansa uskovat vastavoimat. Usein taustalla oli myös suuri, Euroopan laajuinen kriisi, joka antoi impulsseja ja monissa tapauksissa myös toi ulkoa soti-

laallisia voimia, jotka sekaantuivat konkreettisesti sisällissotaan. Lähes kaikkiin sisällissotiin liittyvätkin ensimmäinen maailmansota ja sen jälkiselvittelyt. Espanja on Paynen mukaan sikäli erikoistapaus, että sen sisällissota syntyi periaatteessa ilman tätä ulkoista vaikutusta – maa ei ollut ottanut osaa ensimmäiseen maailmansotaan, ja ulkoisesti Euroopassa vallitsi vielä rauhantila.

Kirjan ehdottomasti laajimmat osat koskevat Venäjän ja Espanjan sisällissotia. Toki ne olivatkin 1900-luvun Euroopan pitkäkestoisimmat ja uhrien määrässä lasketuna väkivaltaisimmat sisällissodat (joskin Payne toteaa, että Suomen sisällissota oli aikaan ja väkilukuun suhteutettuna suhteellisesti kaikkein verisin). Esimerkiksi Unkari 1919, Itävalta 1934, Saksan hoipuminen sisällissodan partaalla 1919–1923 ja 1929–1933 tai Italian siirtyminen fasismiin käsitellään huomattavasti suppeammin. Saksan osalta Payne tulkitsee, että kommunistisen vallankumouksen jääminen toteutumatta johtui ensi sijassa sen yhteiskunnallisten vastavoimien päättäväisyydestä. Saksassa sosiaalidemokraatit olivat valmiita torjumaan kumouksen repressiivisillä toimenpiteillä ja vapaajoukot olivat valmiita turvautumaan terroriin vallankumouksen lyömiseksi. Venäjällä ei koskaan ollut vastaavaa voimaa taistelemassa bolshevismia vastaan, vaan ainoastaan huonosti koordinoituja ja vai- la omaa yhteiskunnallista pohjaa,

organisaatiota tai näkemystä toimivia yksittäisiä armeijoita. Ne eivät koskaan kyenneet yhteistyöhön ja jäivät mobilisoijina ja valtaa turvaavan terrorin harjoittajina bolshevikeista jälkeen.

Kuten jo todettiin, Payne tunnetaan laajalti yhtenä aiempien vuosikymmenien fasismitutkimusten suurena nimenä. *Civil War in Europe* paljastaakin sen, että tuoreimmat tutkimuslinjat, joissa termi ”fasismi” kattaa yhä useammin muitakin järjestelmiä kuin Mussolinin, eivät kaikessa häntä miellytä. Muutamista sanamuodoista päätellen hän pitää fasismitutkimuksen uudemman polven näkemyksiä joskus yksinkertaistavina ja häntä vasemmistolaisemman tutkimusperinteen tulkintoja herkkäuskoisina.

Paynen mukaan monet tutkijat ovat esimerkiksi omaksuneet liian ruusuaisen kuvan Stalinin kansanrintamataktiikasta ja uskonet sen puolustukselliseksi, vaikka senkin tavoitteena oli päästä kommunismiin – joskin hieman toista tietä kuin suoralla bolshevistisellä kaappauksella. Tarkoituksena oli sinänsä aidosti koota ”fasisminvastainen rintama”, mutta samalla kommunistien vaikutusvaltaa pyrittiin kasvattamaan siihen asti, kunnes valta olisi peruttamattomasti näiden käsissä. Samalla pidettiin koko ajan ovea auki sillekin mahdollisuudelle, että läntiset suurvallat uuvuttaisivat toisensa ensimmäisen maailmansodan kaltaisessa verilöylyssä, vallankumouksellinen tytyrmättömyys Euroopassa leviäisi, ja sivussa pysynyt Neuvostoliitto puuttuisi muutaman vuoden päästä sotatapahtumiin tuoreena, vahvistuneena tekijänä. Kun tämä oli juuri se kaava, joka toteutettiin Itä-Euroopassa salamitaktiikkana 1940-luvulla, ja kun tunnetaan Stalinin persoona ja loputon tarve totaaliseen kontrolliin, tuntuu kielämättä kovin naiivilta olettaa, että kansanrintamalla olisi ollut hänen kannaltaan pelkästään defensiiviset tavoitteet.

Payne kritisoi aiempaa tutkimusta myös Espanjan sisällissodan tasavaltalaisen propagandan liian voimakkaasta omaksumisesta. Espanjan hallitus esitti itsensä länsimaisen demokratian puolustajana fasismia vastaan. Koska Espanjan sisällissotaa seurasi maailmansota, sisällissotaa on pidetty toisen maailmansodan esinäytöksenä. Paynen mukaan tämä on yksinkertaistus, jossa ei noteeraa sitä, että oleellisesti kyse oli samantyyppisestä vallankumous–reaktio–sisällissota–ketjusta kuin muuallakin: se liittyi yhteiskunnan poliittisen ja yhteiskunnallisen murroksen ja modernisaation kriisiin, jolla oli enemmän tekemistä ensimmäisen kuin toisen maailmansodan kanssa.

Lisäksi Payne osoittaa vakuuttavasti, että jälkimaailmalla on epärealistinen käsitys tasavaltalaisten demokraattisuudesta tai edes heidän valtansa legitimiyydestä. Molemmat lepäsivät todellisuudessa hyvin ohuen seinän varassa. Vuoden 1936 vaalien ensimmäisen kierroksen niukkojen voittajien (tai heistä ainakin merkittävän osan) lähimenneisyyteen kuuluivat vuoden 1934 vallankaappausyritys ja pyrkimys mitätöidä aiempien epäsuotuisten vaalien tulokset. Vuoden 1936 vaalivoittokin oli osittain kyseenalainen, koska vasemmisto turvautui terroriin heti ensimmäisen vaalikierroksen jälkeen, eikä toista kierrosta voitu enää pitää vapaana ja demokraattisena. Lisäksi laillisen hallitusvallan uskotavuutta nakersi se, että se hyväksyi jatkuvasti rinnalleen ”vallankumouksellisen demokratian” toiminnan sekä viimeksi mainitun toimeenpanemat kansallistamiset ja kollektivisoinnit, jotka olivat laajempia kuin Venäjällä ennen 1920-luvun loppua. Hallitusvalta ei myöskään estänyt katolisen kirkon dehumanisointia ja vainoa. Tästä näkökulmasta – minkä huomioon ottaminen ei merkitse sinänsä Francon oikeuttamista – Payne

kommentoikin varsin sarkastisesti Espanjan vasemmistohallituksen vuonna 2007 säätämää lakia, joka määritteli sisällissodan francolaisen puolen ja sotaa seuranneen Francon hallinnon (ja vain sen) rikolliseksi.

Paynen kirjassa Suomikin on keskeisesti esillä. Suomen osalta lähdepohja on tosin poikkeuksellisen niukka, ja pääasiassa Payne nojaa Uptonin jo 1980-luvun alussa julkaistuihin tutkimuksiin. Paynen perustelu lähdepohjan vähäisyydelle on se, että Suomen tapauksesta on julkaistu niin vähän länsimaisilla kielillä. Tätä kommenttia täytyy hiukan ihmetellä. Eikö saksakaan ole Paynen mielestä länsimainen kieli?

Paynen antama kuva Suomesta ei sinänsä tarjoa yllätyksiä eikä vaikeita vääristyneeltä mihinkään suuntaan. Muutama pieni epätarkkuus on: Payne väittää SDP:n saaneen vuonna 1916 äänistä enemmistön ja kytkee vuoden 1917 eduskunnan hajotuksen itsenäisyysliikkeeseen eikä valtalakiin, SKP:n perustaminen sijoitetaan elokuuhun 1919, vuoden 1926 Tannerin hallitus mainitaan koalitiollahitukseksi, eikä SDP:n paras vaalitulokset 1930-luvulla 83 vaan 85 paikkaa. Pienet epätarkkuudet eivät sinänsä kokonaisuuvaa muuta. Ja suomalaiset, jotka aina ovat huolissaan omakuvastaan, voivat ainakin paistatella Paynen arvioissa, jonka mukaan Suomesta tuli 1930-luvulla ”kukoistava” (*thriving*) demokratia, joka torjui ”päättäväisesti” (*firmly*) fasismien houkutukset. Henrik Arnstadinkin olisi varmaan syytä lukea tämä kirja.

Kaiken kaikkiaan Stanley Paynen kirja ansaitsee huomiota. Se poikkeaa monessa kohtaa viimeisimpien vuosikymmenten totutusta kaavoista nähdä 1900-luvun Euroopan vallankumoukset ja niitä vastaan nousseet reaktiot. Kansainvälisessä tutkijayhteisössä tuskin nousee yksimielisyyttä siitä,

missä Civil War in Europe poikkeaa edukseen ja missä ei. Joka tapauksessa se on erittäin hyödyllinen näkemysten syventäjä.

VESA VARES